מועדים לשיחה; קריאות חדשות בחגי ישראל — מה אומר לנו ראש השנה

אם כן, מה אומר לנו ראש השנה? מה הוא מבקש להזכירנו? איך בכוחו לשנות את חיינו?

גאונותה של היהדות טמונה בין היתר בכך שהיא נוטלת אמיתות נצחיות ומתרגמת אותן לחוויות מעשיות הנחוות על ציר הזמן. לתרבויות אחרות יש מערכות מובָנות של פילוסופיה ותיאולוגיה והגות מופשטת. היהדות מעדיפה את האמת הנחווית על פני האמת שרק נהגית. יוון העתיקה יצרה את החשיבה הלוגית; היהדות יצרה את החשיבה הכרונולוגית, את האמת המשועתקת אל לוח השנה. ראש השנה, יום ההולדת לבריאת האדם, מזמין אותנו לחיות ולהרגיש את המצב האנושי בדרכים ציוריות.

הדבר הראשון שחג זה מלמדנו הוא שהחיים קצרים. תעלה תוחלת החיים ככל שתעלה, עדיין לא יוכל אדם להשיג במהלך חייו את כל היעדים שהוא עשוי להעלות בדעתו. "ונתנה תוקף" שר על עראיות חיינו בפתוס מצמית:

אָדָם יְסוֹדוֹ מֵעָפָר וְסוֹפוֹ לֶעָפָר. בְּנַפְשׁוֹ יָבִיא לַחְמוֹ. מָשׁוּל כְּחֶרֶס הַנִּשְׁבָּר, כְּחָצִיר יָבֵשׁ וּכְצִיץ נוֹבֵל, כְּצֵל עוֹבֵר וּכְעָנָן כָּלָה וּכְרוּחַ נוֹשָׁבֶת וּכְאָבָק פּוֹרֵחַ וְכַחֲלוֹם יָעוּף.

החיים הללו הם כל אשר לנו. איך ראוי שנשתמש בהם? אנחנו יודעים שלא עלינו המלאכה לגמור – אך גם איננו בני חורין להיבטל ממנה. זוהי האמיתה הראשונה שראש השנה מלמדנו.

האמיתה השנייה היא שהחיים עצמם, כל נשימה שאנו נושמים, הם מתת האל. כאמור בתוספת לברכת אבות בתפילת העמידה בעשרת ימי תשובה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים – לְמַעַנְךָ , אֱלֹהִים חַיִּים.

החיים אינם דבר מובן מאליו. אם נראה אותם ככאלה, לא נדע להוקירם. מתנת החיים, אומר הרמב"ם, היא הגדולה במתנות שנותן לנו אלוהים, וכל יתר הדברים שניים לה. דתות אחרות מחפשות את אלוהים בשמיים, או בחיים שלאחר המוות, בעבר הרחוק או בעתיד הרחוק. כאן הסבל, ושם הגמול; כאן התוהו, ושם הסדר; כאן הכאב, שם המַרפא; כאן העוני, שם השפע. ואילו היהדות, באורח בלתי נלאה, מחפשת את אלוהים בחיי הכאן והעכשיו שעל פני האדמה. כן, אנו מאמינים בחיים שלאחר המוות, אך את הגדולה האנושית האמיתית אנו מוצאים בחיים שלפניו.

שלישית: אנחנו חופשיים. היהדות היא דתו של האדם החופשי הנענה מתוך חופש לאלוהי החופש. איננו נתונים בצבת החטא. איננו בובות בידי כוחות כלכליים, דחפים פסיכולוגיים או גֶנים הקובעים את התנהגותנו. עצם העובדה שאנחנו יכולים לעשות תשובה, שאנחנו יכולים לנהוג מחר אחרת מכפי שנהגנו אתמול, מלמדת שאנחנו חופשיים. רעיון זה מוקשה בעיני פילוסופים ומדענים. אבל היהדות עומדת עליו, ואבותינו הוכיחו אותו כאשר קראו תיגר על כל חוקי ההיסטוריה, שָׂרדו נגד כל הסיכויים, וסירבו להשלים עם תבוסות.

רביעית: לחיים יש משמעות. איננו רק תאונות של חומר, פריו של עולם שהתהווה בלי שהיה לכך טעם ואשר ביום מן הימים, גם זאת בלי טעם, יחדל להיות. אנחנו כאן מפני שאלוה אוהב ברא את העולם ואת החיים ואותנו – אלוה היודע את פחדינו, שומע את תפילותינו, מאמין בנו יותר מכפי שאנו מאמינים בנו־עצמנו, אלוה הסולח לנו כשאנו כושלים, מרים אותנו כשאנו נופלים ונותן לנו כוחות לגבור על הייאוש. ההיסטוריון פול ג'ונסון כתב פעם: "אין עוד עם שָׁדָבַק כיהודים באמונה שלהיסטוריה יש תכלית ולאנושות יש ייעוד". הוא פירט ואז סיכם: "היהודים הם אפוא עמוד־הציר של המאמץ לנסוך על חיי האדם הוד של ייעוד".16Paul Johnson, A History of the Jews, London: Phoenix, 2004, Prologue, p. 2. וגם זו היא מן האמיתות שמלמד אותנו ראש השנה.

חמישית: החיים אינם קלים. היהדות אינה רואה את העולם במשקפיים ורודים. סבלם של אבותינו מרחף על פני תפילותינו. העולם שאנו חיים בו איננו העולם שראוי כי יהיה. זהו הטעם לכך שלמרות כל הפיתויים, היהדות לא הסכימה אף פעם לומר שימות המשיח הגיעו – ועם כל זה היא מחכה למשיח בכל יום שיבוא. כשהיהודים יצאו לגלות יצאה עמהם השכינה. ה' תמיד איתנו: "קָרוֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶּאֱמֶת" (תהלים קמה, יח). הוא אולי מסתיר את פניו, אבל הוא כאן. הוא אולי שותק, אבל הוא מקשיב לנו, שומע את קולנו ורופא לנו באופן שלעיתים איננו מבינים אותו בעת התרחשו, אלא רק במבט לאחור.

שישית: החיים יכולים להיות קשים ועדיין מתוקים, כמו החלה והתפוח של ראש השנה שאנו טובלים בדבש. היהודים אף פעם לא היו צריכים הון כדי להיות עשירים ולא עוצמה כדי להיות חזקים. להיות יהודי הוא לחיות בשביל הדברים הפשוטים: האהבה שבין איש לאשתו, החיבור המקודש בין הורים לילדיהם, ומתנת הקהילה – אשר בה אנו עוזרים ונעזרים גם יחד, ובה אנו לומדים שהשמחה מוכפלת והיגון נחצה כאשר חולקים אותם עם אחרים. להיות יהודי הוא לתת צדקה ולגמול חסדים. להיות יהודי הוא ללמוד ולעולם לא להפסיק לבקש דעת, להתפלל ולא לחדול להודות, לעשות תשובה ולא להפסיק לצמוח. באלה טמונים סודות השמחה. העולם ידע תרבויות נהנתניות הסוגדות לעונג ותרבויות

סגפניות המתכחשות לו, אך ליהדות גישה אחרת לגמרי: לקדש את העונג על ידי עשייתו לחלק מעבודת האלוהים. החיים מתוקים כאשר האלוהי נוגע בהם.

שביעית: חיינו הם יצירת האומנות הגדולה ביותר שניצור אי פעם. הרב יוסף דוב סולוביצ'יק, באחד מחיבוריו המוקדמים, דיבר על "איש ההלכה" ועל כמיהתו ליצור, להוליד דבר מה חדש ומקורי. גם ה' כמֵה שניצור ועל ידי כך ניעשה שותפיו במלאכת החידוש. "עיקר העיקרים הוא שהאדם חייב ליצור את עצמו".17הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק, "איש ההלכה", בתוך איש ההלכה – גלוי ונסתר, ירושלים: ההסתדרות הציונית העולמית, תשנ"ב, עמ' 92. זו מהות התשובה: מעשה של יצירת עצמנו מחדש. כאותו צייר הצועד צעד לאחור כדי לראות את מלוא התמונה שיצר על הבד, בראש השנה אנו צועדים צעד לאחור ומתבוננים בבד חיינו, לראות מה עלינו לשנות כדי שהתמונה תהיה מושלמת.

שמינית: אנחנו מה שהיננו בגלל אלה שבאו לפנינו. חיינו אינם חלקיקים מבודדים. כל אחד מאיתנו הוא אות בספר החיים של אלוהים. אותיות הן נשאיות של משמעות, אך אין לאות הבודדת משמעות כשהיא לעצמה. רק כאשר האותיות מצטרפות למילים, והמילים למשפטים, והמשפטים לפסקאות, יש סיפור. ולהיות יהודי הוא להיות חלק מהסיפור המוזר ביותר, העתיק ביותר, הבלתי צפוי ונוגד־האינטואיציה מכל הסיפורים שהיו אי פעם: סיפורו של עם זערורי, חסר־בית לאורך נתחים נכבדים מתולדותיו, שבכל זאת האריך ימים הרבה יותר מהעצומות שבאימפריות – מצרים, אשור, בבל, יוון ורומא בעת העתיקה, האימפריה הנוצרית והח'ליפות האסלאמית בימי הביניים, והרייך השלישי וברית המועצות בדורותינו. כל אחת מהן חשבה בתורה שהיא בת אלמוות. כולן חלפו מהעולם. רק עם ישראל עוד חי.

בראש השנה אנו זוכרים את אלה שחיו לפנינו, ומבקשים מה' לזוכרם למעננו: את אברהם ויצחק, את שרה וחנה ורחל, את בני ישראל בימי משה ואת היהודים שבכל דור ודור, שכל אחד מהם הותיר איזו טביעת־מורשת חיה בתפילות שאנו אומרים או במנגינות שאנו שרים בהן את התפילות הללו. ובאחד הפסוקים המרגשים ביותר בברכת זיכרונות שבמוסף אנו שבים אל המילים הנשגבות שאמר ה' בפי הנביא ירמיהו (ב, ב): "זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה". אבותינו חטאו לפעמים, אך לא חדלו אף פעם ללכת אחר ה', גם כשהדרך הייתה קשה כדרך המדבר והיעד היה רחוק. איננו מתחילים מאפס. ירשנו עושר, אך לא בחומר אלא ברוח. אנחנו יורשי גדולתם של אבותינו.

תשיעית: אנחנו יורשיה של גדולה מסוג נוסף – זו של התורה ושל תביעותיה הרמות, ערכיה התובעניים, מערכת המצוות שלה, אתגריה העיוניים והקיומיים. היהדות מבקשת מאיתנו דברים גדולים, ועל ידי כך מגדילה אותנו. אנו צומחים אל גובה האידיאלים שאנו חיים למענם – והאידיאלים של התורה אכן גבוהים מאוד. אנחנו בנים לה' אלוהינו, אמר משה רבנו (דברים יד, א). אנו נקראים להיות עֲדיו, שגרירו בעולם, אמר הנביא ישעיהו (מג, י). פעם אחר פעם עשו יהודים דברים שנחשבו בלתי אפשריים. בשם הרוח הם יצאו ללחום בבעלי הכוח. הם נאבקו נגד העבדות. הם הראו שאפשר לתפקד כאומה גם בלי ארץ, להשפיע על העולם גם בלי כוח, להיחשב לכת המנודים העולמית בלי לאבד את הכבוד העצמי. הם האמינו אמונה שלמה כי יום יבוא והם ישובו לארצם, ואף כי תקווה זו נראתה אבסורד בא היום והיא התממשה. מלכותם אולי השתרעה על ד' אמותיהם, אך הם ראו עצמם מלכים של חלל אינסופי. היהדות מעמידה רף גבוה, ואף כי אנו כושלים תדיר מהגיע אליו - באים ראש השנה ויום הכיפורים ונותנים לנו להתחיל מחדש, מתוך טהרה וכפרה ומחילה, ולהיות נכונים לאתגר הבא, לשנה הבאה.

ולבסוף – קול השופר המבקיע את עורלת ליבנו. זוהי צעקה חסרת מילים בדת של מילים. זהו קול המופק מהרוח הנושבת מפינו, כמו לומר לנו שהחיים הם רוח נושבת וחלום יעוף – אך רוח זו היא רוח האלוהים שבתוכנו: "וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז). אנחנו עפר מן האדמה, אך בתוכנו נשמת החיים שנפח בנו אלוהים.

בין שהשופר הוא צעקתנו אל ה' בין שהוא צעקת ה' אלינו, הינה בתקיעה ובשברים ובתרועה הללו, בקריאה וביפחה וביבבה, מצוי כל הפתוס שבמפגש בין אלוהים לאדם: אותו מפגש שבו מבקש האלוהים מאיתנו לקחת את תשורתו לנו, את החיים, ולקדשה במעשים המכבדים אותו ואת עצמנו העשויים בצלמו. אנו גוברים על המוות לא באמצעות חיי נצח, אלא באמצעות חיים על פי ערכי נצח; בעשיית מעשים ברוכים שיוסיפו לחיות אחרינו; ובהתקשרותנו, בני החלוף החיים באמצע הזמנים, עם האלוהים החי מעבר לזמן – "אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עולם" (ירמיהו י, י).

המילה "להתפלל" באה מהשורש פל"ל, לשון פלילים, ומובנה המדויק הוא "לשפוט את עצמנו". בראש השנה אנחנו עומדים במשפט. אנחנו יודעים את אשר יש לדעת. ואף כי אנו יודעים על עצמנו רָעוֹת, ה' רואה את המיטב שבנו; וכשאנו פותחים אליו את ליבנו, הוא נוסך בנו כוח להיעשות למה שהיננו באמת.

מי שחווה את ראש השנה במלוא עומק משמעותו מגיע אל השנה החדשה טעון, מומרץ, ממוקד ומחודש, ספוג בידיעה כי להיות יהודי הוא לחיות לנוכח שכינת האל, לקדש את החיים למענו, ולרומם את חייהם של אחרים; כי המקום שאנו מביאים בו ברכה אל חיי הזולת הוא המקום שאלוהים, אל חי, איווה לו למשכן.